

KATARZYNA RODAK¹

JEDNORAZOWE ODSZKODOWANIE JAKO TYPOWE ŚWIADCZENIE PRZYŚLUGUJĄCE Z TYTUŁU WYPADKU PRZY PRACY ROLNICZEJ

Abstrakt. Celem opracowania jest przedstawienie jednorazowego odszkodowania jako typowego świadczenia przysługującego z tytułu wypadku przy pracy rolniczej. Opisano historię ubezpieczenia wypadkowego rolników w Polsce oraz przedstawiono aktualne warunki nabywania prawa do jednorazowego odszkodowania i okoliczności wyłączające prawo do tego świadczenia. Krótko scharakteryzowano krąg osób uprawnionych. We wnioskach przedstawiono własne propozycje dotyczące funkcjonowania Funduszu Składowego, z którego wypłacane jest jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej.

Słowa kluczowe: jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników

WPROWADZENIE

Uciążliwość pracy w rolnictwie i zagrożenia wypadkami oraz chorobami zawodowymi występowały zawsze i nadal występują. Postęp technologiczny spowodował, że praca w rolnictwie stała się lżejsza, lecz stworzył jednocześnie nowe zagrożenia.

Do 1936 roku problem bezpieczeństwa pracy w rolnictwie na terenach odrodzonego państwa polskiego nie istniał. Nie było żadnych uregulowań prawnych. Tylko tereny byłego zaboru pruskiego były wyjątkiem, gdyż kontynuowano tam pewne rozwiązania prewencyjne, wynikające z systemu ubezpieczeń od wypadków przy pracy, powstałego za czasów Bismarcka przez I wojnę światową. Próbą zmiany ówczesnego stanu rzeczy było rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z dnia 14 czerwca 1934 roku w sprawie zgłaszania przez pracodawców rolnych sposobu ryczałtowania i uiszczania składek za ubezpieczenie od wypadków w zatrudnieniu

¹ Autorka jest słuchaczką studiów doktoranckich Uniwersytetu Łódzkiego (e-mail: kachna_1988@o2.pl).

i chorób zawodowych, także wysokości składek, wydane w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i reform rolnych².

Jednakże dopiero w 1936 roku, a więc dwa lata po wejściu w życie wymienionego rozporządzenia, między Zakładem Ubezpieczeń Społecznych a organizacjami rolniczymi podjęto akcję zapobiegania wypadkom przy pracy. Powołana została Komisja Bezpieczeństwa Pracy przy Związku Izb i Organizacji Rolniczych. Wtedy też zaczęto prowadzić statystyki wypadków oraz akcje prewencyjne na potrzeby ZUS.

Wybuch II wojny światowej oddalił wszystkie zamierzone cele. W pierwszych latach po II wojnie światowej procesy reformy rolnej i wielkie ruchy przesiedleńcze ludności, w tym rolników, odsuwały problemy ubezpieczeniowe i zdrowotne.

Lata pięćdziesiąte wprowadziły radykalną zmianę polityki rolnej. System ubezpieczeń społecznych obejmował tylko rolników należących do spółdzielni produkcyjnych, a więc rolnicy indywidualni zostali nieubezpieczeni. Zmieniła to dopiero ustawa z 29 czerwca 1962 roku, która przyznawała rolnikom indywidualnym prawo do renty w zamian za przekazanie gospodarstwa.

Tak naprawdę problem wypadkowości w indywidualnym rolnictwie ujrzał światło dzienne po wejściu w życie ustawy z dnia 27 października 1977 roku o zaopatrzeniu emerytalnym rolników i ich rodzin [Ustawa... 1977]. Dzięki tej ustawie rolnicy i członkowie ich rodzin otrzymali prawo do świadczeń z tytułu wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym i rolniczej choroby zawodowej. Uzyskali także prawo do świadczeń powypadkowych nieubezpieczeni członkowie rodziny rolnika. Mieli zatem możliwość uzyskania jednorazowego odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu, zasiłku chorobowego i inwalidzkiej renty wypadkowej. Ustawa w całej rozciągłości uwzględniała charakter rodzinny gospodarstwa indywidualnego.

Następna ustawa, z dnia 14 grudnia 1982 roku, poszerzyła obowiązek ubezpieczenia, rozciągając go na domowników z całym pakietem świadczeń przysługujących rolnikom. Objęła także rolników dwuzawodowych (chłoporobotników) [Ustawa... 1982b].

Tak było do wejścia w życie następnej ustawy, obowiązującej obecnie, z dnia 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, która odebrała prawo do świadczeń rolnikom dwuzawodowym [Ustawa... 1990]. Tylko rolnicy, dla których prowadzenie gospodarstwa rolnego jest głównym źródłem utrzymania, mają pełne świadczenia w zakresie ochrony od skutków wypadków i chorób zawodowych. Tak zwani chłoporobotnicy mogą się ubezpieczyć w KRUS, ale dobrowolnie.

Istotne, choć kontrowersyjne zmiany wprowadziła nowa ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, która pozbawiła prawa do świadczeń powypadkowych wszystkim nieubezpieczonych członków rodziny rolnika. Dotyczy ona również dzieci i młodzieży, ponieważ ubezpieczeniem społecznym mogą być objęte osoby powyżej 16 roku życia [Ustawa... 2004].

W świetle obecnie obowiązującej ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników z tytułu wypadku przy pracy rolniczej przysługują następujące świadczenia [Jaworska-Spicak 2002b]:

– jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na

² Dz.U. RP z 1934 r., nr 56, poz. 496.

- zdrowiu albo śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej,
- zasiłek chorobowy,
 - renta rolnicza „wypadkowa” z tytułu niezdolności do pracy,
 - renta rodzinna „wypadkowa”.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie jednorazowego odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej. Odszkodowanie to jest jedynym świadczeniem przysługującym z ubezpieczenia wypadkowego, natomiast zasiłek chorobowy, renta z tytułu niezdolności do pracy i renta rodzinna są dodatkowymi świadczeniami przysługującymi z ogólnego ubezpieczenia społecznego rolników.

Jednorazowe odszkodowanie ma na celu zminimalizowanie ujemnych konsekwencji braku aktywności zawodowej na skutek wystąpienia nieoczekiwanego zdarzenia losowego, powodującego zmniejszenie sprawności organizmu. Ograniczenie to przejawia się w zróżnicowanym stanie zdrowia przed wystąpieniem wypadku, a po jego wystąpieniu – w częściowej lub całkowitej niemożności wykonywania czynności zawodowych. Dlatego jednorazowe odszkodowanie jest swego rodzaju rekompensatą utraconego potencjalnego zarobku. Świadczenie to jest pochodną opłaconych składek na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie [Jagła 2011a, s. 91–92]. Fundusz Składowy, bo z niego jest wypłacane jednorazowe odszkodowanie, posiada odrębność poprzez osobowość prawną. Jest odrębną instytucją obsługiwaną przez KRUS, powołaną przez ustawę o ubezpieczeniu społecznym rolników, oparty jest na solidarnym wkładzie ubezpieczonych [Jagła 2011b, s. 43].

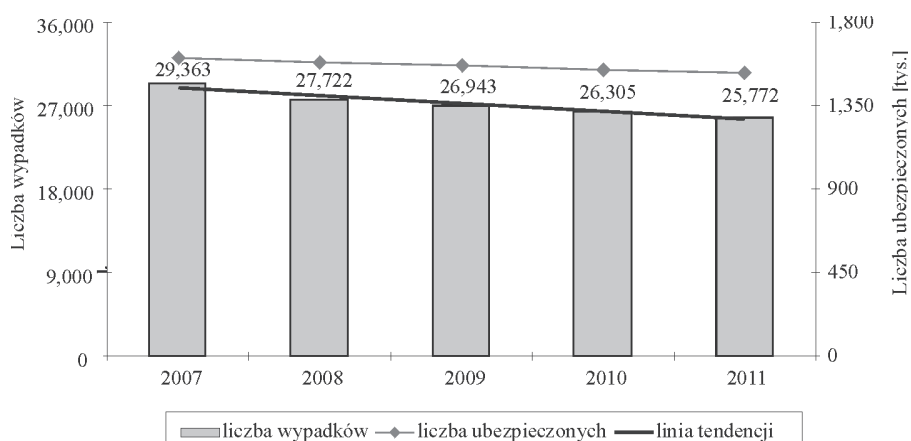
Jednorazowe odszkodowanie przysługuje w razie wystąpienia zdarzenia objętego ubezpieczeniem, pod warunkiem spełnienia wymogów ustawowych nabytych poprzez opłacanie składek i niezależnie od tego, czy ubezpieczony ma inne środki utrzymania. Może zostać niewypłacone osobom będącym pod wpływem środków odurzających lub w stanie nietrzeźwości, ale te przesłanki, wyłączające prawo do jednorazowego odszkodowania, zostaną omówione w dalszej części pracy.

Przedmiotem ochrony ubezpieczeniowej jest wystąpienie potrzeby, która ma być zaspokojona w drodze przyznania świadczenia ubezpieczonemu. Termin „świadczenie” to pojęcie wieloznaczne. W prawie cywilnym przez świadczenie rozumie się zachowanie dłużnika zgodnie z treścią zobowiązania, polegające na zadośćuczynieniu odpowiadającemu interesowi wierzyciela, które ma zazwyczaj wartość majątkową. Świadczenie jest jednorazowe, jeżeli jego spełnienie wymaga jednorazowego zachowania się dłużnika [Czachórski i in. 2004, s. 72 i 76]. Świadczenie w ubezpieczeniu społecznym rolników przedstawia określoną wartość majątkową. Jednorazowe odszkodowanie ustala się dla ubezpieczonego w wysokości proporcjonalnej do określonego procentowo stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu.

Prawo do świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego ustala się na wniosek osoby zainteresowanej albo innej osoby mającej interes prawny w ustaleniu tego prawa. Kasa ustala zaś okoliczności i przyczyny wypadku przy pracy rolniczej. Trzeba pamiętać, iż warunkiem nabycia prawa do jednorazowego odszkodowania jest fakt podlegania ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu. Decyzję w sprawie przyznania prawa do jednorazowego odszkodowania (druk Rol-2) KRUS wydaje w ciągu 14 dni od otrzy-

mania prawomocnego orzeczenia lekarza rzeczoznawcy lub komisji lekarskiej. KRUS w decyzji przyznającej świadczenie określa wysokość odszkodowania. Od orzeczenia komisji lekarskiej nie przysługuje odwołanie. Jeśli poszkodowany nie zgadza się z orzeczeniem wydanym przez komisję, co do procentowego ustalenia uszczerbku na zdrowiu, może złożyć odwołanie, ale dopiero po otrzymaniu decyzji, którą KRUS wyda w tej sprawie w terminie jednego miesiąca. Odwołanie składa się za pośrednictwem KRUS do Sądu Rejonowego – Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych [Jaworska-Spicak 2002a, s. 103–113].

Liczba zgłoszonych do KRUS wypadków corocznie zmniejsza się. Wpływa na to kilka czynników. Jednym z nich jest spadek liczby osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników – z około 1 609 000 ubezpieczonych w 2007 roku do około 1 523 000 ubezpieczonych w 2011 roku. Zależność ta została ukazana jest na rysunku 1.

RYSUNEK 1. Liczba wypadków zgłoszonych do KRUS w latach 2007–2011

FIGURE 1. The number of accidents reported to the Agricultural Social Insurance Fund in 2007–2011

Drugim ważnym czynnikiem wpływającym na liczbę zgłoszonych wypadków przy pracy rolniczej jest rejon, w jakim dokonuje się zgłoszenia. Obszary, na których znajdują się gospodarstwa wielkopowierzchniowe, wyposażone w nowoczesny sprzęt, charakteryzują się mniejszą liczbą zgłoszeń (województwa opolskie i zachodniopomorskie). Tereny, na których dominują gospodarstwa małe, ze starą technologią produkcji, generują większą liczbę zgłoszeń (województwa lubelskie i mazowieckie). Liczbę zgłoszeń wypadków w poszczególnych województwach w latach 2007–2011 obrazuje tabela 1.

WARUNKI NABYCIA PRAWA DO JEDNORAZOWEGO ODSZKODOWANIA

Jedną z cech charakterystycznych ubezpieczenia społecznego, jakim jest jednorazowe odszkodowanie, jest ustawowe, gwarantowane podmiotowo prawo do świadczeń, które przysługuje w razie wystąpienia zdarzenia objętego ubezpieczeniem.

TABELA 1. Liczba zgłoszonych wypadków w latach 2007–2011 według województw
 TABLE 1. The number of reported cases in the years 2007–2011 by province

Województwo	2007	2008	2009	2010	2011	2011–2010	2011/2010 [%]
Dolnośląskie	1 179	1 084	1 111	1 056	1 066	10	100,9
Kujawsko-pomorskie	2 195	2 074	2 118	1 820	1 826	6	100,3
Lubelskie	3 987	3 656	3 377	3 292	3 305	13	100,4
Lubuskie	328	256	302	278	291	13	104,7
Łódzkie	2 628	2 403	2 302	2 396	2 203	–193	91,9
Małopolskie	2 450	2 348	2 300	2 246	2 150	–96	95,7
Mazowieckie	3 596	3 349	3 358	3 269	3 242	–27	99,2
Opolskie	600	491	512	504	482	–22	95,6
Podkarpackie	1 901	1 848	1 861	1 834	1 859	25	101,4
Podlaskie	2 513	2 484	2 335	2 214	2 074	–140	93,7
Pomorskie	839	822	839	766	826	60	107,8
Śląskie	774	676	623	649	610	–39	94,0
Świętokrzyskie	1 483	1 569	1 338	1 305	1 281	–24	98,2
Warmińsko-mazurskie	1 428	1 327	1 303	1 292	1 295	3	100,2
Wielkopolskie	3 011	2 891	2 887	2 977	2 899	–78	97,4
Zachodniopomorskie	451	444	377	407	363	–44	89,2
Ogółem	29 363	27 722	26 943	26 305	25 772	–533	98,0

Źródło: Centrala KRUS.

Jednak trzeba spełnić ustawowe wymogi, które nabywa się poprzez opłacanie składek na ubezpieczenie chorobowe, wypadkowe i macierzyńskie. Ubezpieczeniu temu można podlegać ustawowo lub na wniosek wyłącznie w zakresie ograniczonym do jednorazowego odszkodowania. Osoby objęte ubezpieczeniem społecznym rolników mają obowiązek co kwartał opłacać składki. Zasadą jest, że za każdego ubezpieczonego opłaca się miesięczną składkę w równej wysokości.

Wyjątek dotyczy ubezpieczonych objętych ubezpieczeniem wypadkowym, chorobowym i macierzyńskim na wniosek – wyłącznie w zakresie ograniczonym, wówczas opłaca się jedną trzecią składki. Wysokość składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie oraz wysokość świadczeń z tego ubezpieczenia, tj. jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub choroby zawodowej, ustala Rada Rolników.

Drugim niezbędnym warunkiem nabycia prawa do jednorazowego odszkodowania jest zgłoszenie wypadku do Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego i złożenie przez poszkodowanego wniosku o jednorazowe odszkodowanie. Zgłoszenia trzeba dokonać w terminie, który został przez ustawodawcę określony w art. 45 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników [Ustawa... 1990]. Poinformowania KRUS o wypadku przy pracy rolniczej można dokonać osobiście, telefonicznie, listownie lub za pośrednictwem poczty elektronicznej. Po zgłoszeniu zaistniałego zdarzenia jednostka Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego podejmuje postępowanie powypadkowe w celu ustalenia przyczyn i okoliczności wypadku przy pracy rolniczej.

Po wyjaśnieniu wszystkich przyczyn i okoliczności Wydział Świadczeń organu rentowego uznaje bądź nie uznaje zaistniałe zdarzenie za wypadek przy pracy rolniczej. W przypadku uznania zdarzenia za wypadek przy pracy rolniczej kolejnym etapem postępowania jest ustalenie uszczerbku na zdrowiu, jakiego doznał poszkodowany.

Stały lub długotrwały uszczerbek na zdrowiu jest kolejną przesłanką nabycia przez ubezpieczonego jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej. Stałym uszczerbkiem na zdrowiu jest naruszenie sprawności organizmu, powodujące upośledzenie czynności organizmu nierokujące poprawy. Natomiast długotrwałym uszczerbkiem na zdrowiu jest takie naruszenie sprawności organizmu, które powoduje upośledzenie czynności organizmu na okres przekraczający sześć miesięcy, mogące ulec poprawie.

Pojęcie uszczerbku na zdrowiu jest definiowane w różny sposób. Nie ma legalnej definicji uszczerbku. O uszczerbku na zdrowiu można mówić w sytuacji zakłócenia prawidłowych funkcji narządów lub stanu równowagi funkcji somatycznych i psychicznych. Kodeks cywilny wyróżnia dwa rodzaje uszczerbków na zdrowiu – uszkodzenie ciała i rozstrój zdrowia. Także kodeks karny posługuje się tym pojęciem w art. 156 § 1, wskazując na postacię ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a w art. 157, określając typy przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu, których następstwem jest „naruszenie czynności narządu ciała” oraz „rozstrój zdrowia” [Michalski 2004, s. 294].

Rodzaje stałego i długotrwałego uszczerbku na zdrowiu są stypizowane w tabeli będącej załącznikiem do rozporządzenia z dnia 18 grudnia 2002 roku [Rozporządzenie... 2002], która określa poszczególne uszkodzenia narządów, organów i inne zmiany w stanie zdrowia. Tabela oceny procentowej obejmuje wiele rodzajów uszczerbków na zdrowiu i dzieli je na dwie części: pierwszą stanowią uszczerbki spowodowane wypadkiem przy pracy, a drugą uszczerbki powstałe wskutek choroby zawodowej. Katalog stałych i długotrwałych uszczerbków na zdrowiu wskutek wypadków przy pracy podzielony jest na 13 grup obejmujących uszkodzenia części ciała: głowy, twarzy, narządu wzroku, narządu słuchu, klatki piersiowej i ich następstwa, brzucha, narządów moczowo-płciowych, kręgosłupa i rdzenia kręgowego, miednicy, kończyny górnej, śródreżca i palców, kończyny dolnej.

Oceny stopnia uszczerbku na zdrowiu oraz jego związku z wypadkiem przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej dokonuje lekarz rzeczoznawca lub komisja lekarska na podstawie bezpośredniego badania ubezpieczonego i posiadanej dokumentacji medycznej dotyczącej tego wypadku przy pracy albo tej choroby zawodowej. Przed wydaniem orzeczenia lekarz rzeczoznawca może zlecić przeprowadzenie konsultacji w celu dokonania badań dodatkowych i specjalistycznych bądź odroczyć termin wydania orzeczenia w celu uzupełnienia niezbędnej dokumentacji medycznej.

Po przeprowadzonym badaniu lekarz rzeczoznawca wydaje orzeczenie o stałym lub długotrwałym uszczerbku na zdrowiu, w którym stwierdza stopień uszczerbku. Ocena procentowa uszczerbku na zdrowiu została ukształtowana w przedziale od 0 do 100%. Jeżeli w tabeli brak jest pozycji odpowiedniej dla danego uszczerbku, to lekarz rzeczoznawca bierze pod uwagę pozycję najbardziej zbliżoną do stwierdzonego rodzaju uszczerbku na zdrowiu. Lekarz rzeczoznawca określa stopień uszczerbku, biorąc pod uwagę obraz kliniczny, stopień uszkodzenia czynności organu,

narządu oraz towarzyszące powikłania. Różnorodna ocena procentowa uszczerbku na zdrowiu dotyczy prawej i lewej części ciała. Jest to uzasadnione uwzględnieniem funkcji organu, który naruszony został wskutek wystąpienia zmian anatomicznych.

Od orzeczenia lekarza rzeczoznawcy przysługuje odwołanie do komisji lekarskiej Kasy w ciągu 14 dni. Oddział Regionalny wydaje decyzję na podstawie prawomocnego orzeczenia lekarza rzeczoznawcy lub komisji lekarskiej Kasy. Od tej decyzji przysługuje odwołanie do sądu w terminie 1 miesiąca od dnia otrzymania.

Zdecydowana większość wydanych decyzji przyznających jednorazowe odszkodowanie kształtuje się w przedziale od 0 do 5% uszczerbku na zdrowiu. W 2011 roku decyzje takie stanowiły 65% wszystkich decyzji przyznających. Szczegółową strukturę decyzji przyznających w 2011 roku przedstawia tabela 2.

TABELA 2. Struktura decyzji przyznających jednorazowe odszkodowania z tytułu wypadków przy pracy rolniczej w 2011 roku w województwach (według ustalonego uszczerbku na zdrowiu)

TABLE 2. The structure of one-off decisions granting compensation for accidents at work in agriculture in 2011 in the provinces (by fixed bodily injury)

Województwo	Liczba decyzji z uszczerbkiem na zdrowiu						
	Ogółem	0–5%	6–10%	11–30%	21–30%	31–60%	> 60%
Dolnośląskie	588	381	141	53	4	7	2
Kujawsko-pomorskie	1 090	642	292	122	14	14	6
Lubelskie	2 278	1 406	633	183	32	13	11
Lubuskie	164	70	54	31	6	1	2
Łódzkie	1 457	886	417	101	27	16	10
Małopolskie	1 314	867	295	105	22	16	9
Mazowieckie	2 088	1 258	527	205	40	31	27
Opolskie	258	150	53	32	12	6	5
Podkarpackie	1 195	793	285	98	11	4	4
Podlaskie	1 395	893	360	101	11	13	17
Pomorskie	567	332	147	60	19	8	1
Śląskie	350	209	85	39	9	5	3
Świętokrzyskie	883	568	212	79	15	5	4
Warmińsko-mazurskie	796	561	167	55	5	4	4
Wielkopolskie	1 911	1 263	429	167	27	13	12
Zachodniopomorskie	240	165	41	25	3	2	4
Ogółem	16 574	10 444	4 138	1 456	257	158	121

Źródło: Centrala KRUS.

KRĄG OSÓB UPRAWNIONYCH

Świadczenia z tytułu wypadków przy pracy rolniczej po raz pierwszy przyznane zostały rolnikom na podstawie ustawy z dnia 27 października 1977 roku o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeń dla rolników i ich rodzin [Ustawa... 1977]. Uprawnionymi do świadczenia byli: rolnik, małżonek rolnika oraz dzieci pozostające na utrzymaniu na warunkach i w sumach przewidzianych dla jednora-

zowego odszkodowania w ubezpieczeniu pracowniczym [Ustawa... 1975, art. 9]. Wysokość jednorazowego odszkodowania zależna była od odniesionego uszczerbku na zdrowiu [Wierzbowski 1981].

Kolejna ustawa z dnia 14 grudnia 1982 roku [Ustawa... 1982b] poszerzyła krąg osób uprawnionych do jednorazowego odszkodowania. Od wejścia w życie tej ustawy świadczenie przysługiwało także osobie najbliższej rolnikowi, dla której praca w gospodarstwie rolnym nie stanowiła głównego źródła utrzymania, jeżeli uległa ona wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym.

Ustawa ubezpieczeniowa [1990] stanowiła w art. 10, iż jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej z ubezpieczenia społecznego rolników mogły otrzymywać również osoby nieubezpieczone. Były to osoby najbliższe ubezpieczonemu rolnikowi, niepodlegające ubezpieczeniu społecznemu rolników, które doznały uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku przy pracy rolniczej, jakiemu uległy, pomagając ubezpieczonemu rolnikowi, nie będąc jego pracownikiem, w pracach związanych z prowadzeniem działalności rolniczej. Krąg osób uprawnionych do jednorazowego odszkodowania był bardzo szeroki. Ustawa określała, że za osoby najbliższe rolnikowi uważa się: małżonka, wstępnych (babcia, dziadek), zstępnych (dzieci, wnuki), rodzeństwo (brat, siostra), zstępnych rodzeństwa (siostrzeniec, siostrzenica, bratanek, bratanica), powinowatych w tej samej linii i stopniu, wychowanków. Do tego kręgu zaliczało się także niepełnoletnie dzieci.

Był to bardzo szeroki krąg osób uprawnionych, które z racji okazjonalnej pomocy rolnikowi mogły uzyskać jednorazowe odszkodowanie. Ubezpieczony rolnik zarówno korzystający, jak i niekorzystający z okazjonalnej pomocy opłacał składkę na to ubezpieczenie w jednakowej kwocie.

Z tytułu wypadku przy pracy rolniczej Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego wypłacała osobom nieubezpieczonym od 25 do 30% jednorazowych odszkodowań. Budziło to wiele kontrowersji nawet wśród samych rolników, ponieważ jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej finansowane jest z Funduszu Składowego Ubezpieczenia Społecznego Rolników (FSUSR), który jest funduszem samofinansującym się, tworzonym wyłącznie ze składek ubezpieczonych rolników. Tak więc od 2 maja 2004 roku, czyli od wejścia w życie ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych ustaw [Ustawa... 2004] ustawodawca zmniejszył krąg osób uprawnionych do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej.

Większość wypadków w gospodarstwach rolnych z udziałem dzieci nie kwalifikowała się do przyznania jednorazowego odszkodowania, gdyż udział w nich dzieci był bierny, a za takie nieszczęśliwe zdarzenia nie ma ochrony ubezpieczeniowej w ramach ubezpieczenia społecznego. Ochroną taką nieubezpieczone małoletnie dzieci rolnika były objęte w latach 1978–2004. Nowelizacja ustawy z dnia 2 kwietnia 2004 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników zlikwidowała wieloletnie prawa nabyte przez dzieci. Ustawodawca wyszedł z założenia, że dzieci do 16. roku życia nie mogą pracować w gospodarstwie rolnym. Zgodnie z art. 65 Konstytucji RP stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane [Konstytucja... 1997]. Dzieci rolnika dopiero po ukończeniu przez nie 16. roku życia mogą być objęte ubezpieczeniem społecznym rolników jako domownicy, pod warunkiem, że pozostają z rolnikiem

we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkują na terenie jego gospodarstwa, lub w bliskim sąsiedztwie, i stale pracują w gospodarstwie rolnym, oraz nie są związane z rolnikiem stosunkiem pracy.

W nowym brzmieniu art. 10 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników [Ustawa... 1990] jednorazowe odszkodowanie przysługuje jedynie ubezpieczonemu, który doznał stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej. Prawo do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej przysługuje także członkom rodziny ubezpieczonego (uprawnionym do renty rodzinnej), jeżeli ubezpieczony zmarł wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej. Członkami rodziny uprawnionymi do jednorazowego odszkodowania z tytułu śmierci ubezpieczonego wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub choroby zawodowej są: małżonek, dzieci własne i przysposobione, pasierbowie, wnuki, rodzeństwo oraz rodzice, osoby przysposabiające, macocha, ojczym.

W przypadku małżonka jednorazowe odszkodowanie nie przysługuje przy orzeczonej separacji [Jaworska-Spisak 2010, s. 105–112]. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie definiuje pojęcia separacji, stąd też zasadne jest odwołanie do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Zgodnie z art. 61¹ § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego [Ustawa... 1964], jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, to każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd orzekł separację. Separacja jest instytucją prawną orzeczoną przez sąd i – w odróżnieniu od rozwodu – nie rozwiązuje związku małżeńskiego. W wyniku separacji następuje ustanie praw i obowiązków wynikających z zawarcia małżeństwa, podobne skutki prawne niesie za sobą rozwód. Orzeczona separacja – w odróżnieniu od rozwodu – nie powoduje ustania związku małżeńskiego [Piasecki 2000, Czech i in. 2006]. Zgodnie z art. 61⁴ § 3, jeżeli wymagają tego względy słuszności, to małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy. Natomiast małżonkowie po rozwodzie takiego obowiązku nie mają. Po wskazaniu powyższych różnic można stwierdzić, że wolą ustawodawcy było pozbycie prawa do jednorazowego odszkodowania także małżonka rozwiedzionego. W związku z powyższym osobą uprawnioną do jednorazowego odszkodowania jest osoba pozostająca w związku małżeńskim.

W przypadku dzieci własnych i przysposobionych, pasierbów, wnuków, rodzeństwa, spełniających w dniu śmierci ubezpieczonego warunki wymagane do uzyskania renty rodzinnej, nasuwa się pytanie, czy do jednorazowego odszkodowania może być uprawnione dziecko poczęte, lecz jeszcze nienarodzone. Obowiązująca ustawa oraz inne unormowania z zakresu ubezpieczeń społecznym takiej możliwości nie przewidują. Podniesiona kwestia była rozważana w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który przedstawił bardzo różne stanowiska na ten temat. W wyroku z dnia 22 maja 1985 roku³ nie przyznał prawa nasciturusa do jednorazowego odszkodowania. Natomiast w uchwale z dnia 30 listopada 1987 roku⁴ Sąd Najwyższy zmienił pogląd, stwierdzając, że dziecko poczęte, a jeszcze nienarodzone w chwili śmierci ojca spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową, jeżeli urodzi się żywe, nabywa prawa do jednorazowego odszkodowania. Analizując status prawny

³ Wyrok SN z dnia 22 maja 1985 r. II PR 8/85, OSNC 1986, nr 1, poz. 20, LEX nr 12894.

⁴ III PZP 36/87, OSNC 1988, nr 2–3, poz. 23, LEX nr 13013.

nasciturusa w doktrynie prawa cywilnego przyjmuje się, że każdy człowiek nabywa zdolność prawną z chwilą urodzenia (art. 8 kodeksu cywilnego). Bierze się przede wszystkim ochronę jego interesów, aby mogło uzyskać korzyści przysługujące mu jak innym dzieciom [Szpunar 1969, s. 379]. Występuje jednak pewien rygoryzm na gruncie ustawy, polegający na tym, że uprawnione do jednorazowego odszkodowania jest dziecko, które spełnia warunki do przyznania renty rodzinnej. Interpretując ten zapis w ustawie, prawo do renty rodzinnej ma każde dziecko, a ograniczenia w prawie do tego świadczenia dotyczą tylko górnej granicy wieku dziecka. Pominięcie nienarodzonego dziecka byłoby naruszeniem zasady równości w dostępie do świadczeń.

Rodzice, osoby przysposabiające, macocha, ojczym, jeżeli w dniu śmierci ubezpieczonego prowadzili z nim wspólne gospodarstwo domowe lub jeżeli ubezpieczony przyczynił się w znacznym stopniu do ich utrzymania albo jeżeli zostało ustalone wyrokiem sądowym lub ugodą sądową prawo do alimentów z jego strony, też są uprawnieni do jednorazowego odszkodowania w przypadku śmierci ubezpieczonego wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub choroby zawodowej.

Katalog osób zaliczanych do członków rodziny wskazuje na rodzaje więzi prawnych, które wiążą ich z ubezpieczonym: pokrewieństwo – dzieci własne, rodzeństwo, wnuki, rodzice, inny węzeł prawny – dzieci przysposobione, osoby przysposabiające, macocha, ojczym.

Ustawa [2004] zmieniła system ubezpieczania społecznego rolników, obejmując ochroną ubezpieczeniową od ryzyka wypadku przy pracy rolniczej w postaci jednorazowego odszkodowania wyłącznie osoby ubezpieczone, tj. osoby prowadzące działalność rolniczą (rolników) oraz osoby stale pracujące w gospodarstwach rolnych (domowników), za które opłacana jest składka na to ubezpieczenie. Ustawa ta nawiązywała do standardów obowiązujących w systemach ubezpieczeń społecznych. Ochroną od ryzyka wypadku przy pracy w zakresie pokrycia straty w wyniku tego wypadku, utraty zarobkowania lub zwiększonych wydatków związanych z leczeniem jest właśnie świadczenie w postaci jednorazowego odszkodowania, które obejmuje osoby narażone na to ryzyko w związku z wykonywaniem zarobkowej działalności, stanowiącej źródło utrzymania tej osoby i tytuł do ubezpieczenia społecznego. Wiąże się to z obowiązkiem opłacania składek na odpowiedni fundusz, z którego pokrywana jest ta strata w określonej przez właściwe ustawodawstwo wysokości.

WYMIAR JEDNORAZOWEGO ODSZKODOWANIA

Zgodnie z przepisami ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników [Ustawa... 1990] minister właściwy do spraw rozwoju wsi w uzgodnieniu z Radą Ubezpieczenia Społecznego Rolników może określić, w drodze rozporządzenia, wysokość jednorazowego odszkodowania przysługującego za każdy procent stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu. Wysokość jednorazowego odszkodowania przysługującego ubezpieczonemu oraz członkom jego rodziny uzależniona jest od dwóch czynników: po pierwsze od stopnia oceny procentowego stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu oraz po drugie od obowiązującej kwoty należnej za każdy procent uszczerbku na zdrowiu.

W ustalaniu wysokości jednorazowego odszkodowania decydującą kwestią jest ocena przez lekarza rzeczoznawcę Kasy procentowego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu na podstawie tabeli stanowiącej załącznik do Rozporządzenia [2002].

Od 27 lipca 2012 roku jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu, spowodowanego wypadkiem przy pracy rolniczej lub rolniczą chorobą zawodową, zostało podwyższone z 550 zł do 650 zł za każdy procent tego uszczerbku. Począwszy od tej daty obowiązują następujące wysokości jednorazowego odszkodowania dla rolników:

- 650 zł za każdy procent uszczerbku na zdrowiu doznanego wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej,
- 13 000 zł z tytułu orzeczonej niezdolności do samodzielnej egzystencji wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej,
- 650 zł za każdy procent stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu z tytułu zwiększenia tego uszczerbku, co najmniej o 10 punktów procentowych, za każdy procent uszczerbku na zdrowiu przewyższający procent, według którego ustalone było odszkodowanie,
- 65 000 zł z tytułu śmiertelnego wypadku, gdy do odszkodowania uprawniony jest małżonek lub dziecko zmarłego, zwiększone o kwotę 11 000 zł na drugiego i każdego uprawnionego, jeżeli do odszkodowania są uprawnieni równocześnie małżonek i dziecko (dzieci) bądź tylko dzieci,
- 32 500 zł z tytułu śmiertelnego wypadku, gdy do odszkodowania uprawnieni są tylko inni członkowie rodziny niż małżonek i dzieci zmarłego, oraz 11 000 zł z tytułu zwiększenia odszkodowania na drugiego i każdego następnego uprawnionego,
- 13 000 zł z tytułu śmiertelnego wypadku, gdy do odszkodowania równocześnie z małżonkiem lub dziećmi zmarłego uprawnieni są inni członkowie rodziny, każdemu z nich przysługuje ta kwota niezależnie od odszkodowania przypadającego małżonkowi lub dzieciom.

O wysokości jednorazowego odszkodowania decyduje prawomocne orzeczenie lekarza rzeczoznawcy lub komisji lekarskiej Kasy. Po upływie 14 dni od daty doręczenia orzeczenie lekarza rzeczoznawcy staje się prawomocne, pod warunkiem że nie zostało zaskarżone. Orzeczenie komisji lekarskiej Kasy jest ostateczne, ponieważ nie przysługuje od niego odwołanie i staje się prawomocne w dniu jego wydania. Na podstawie prawomocnego orzeczenia lekarskiego Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego wydaje decyzję. Od decyzji zainteresowanemu przysługuje odwołanie do sądu w terminie 30 dni od dnia otrzymania decyzji. W przypadku ustalania związku przyczynowo-skutkowego zgonu z wykonywaną pracą rolniczą o wysokości jednorazowego odszkodowania decyduje data opinii lekarza inspektora orzecznictwa lekarskiego Kasy. Natomiast o wysokości jednorazowego odszkodowania w przypadku wypadku śmiertelnego, gdzie zgon nastąpił w dacie zdarzenia, decyduje data zgonu [Rozporządzenie... 2012].

Wcześniej w przypadku ustalenia mniejszego uszczerbku, jednorazowe odszkodowanie wypłacane było w wysokości 5% procentowego uszczerbku. Dopiero od 2 maja 2004 roku jednorazowe odszkodowanie może być wypłacone w wysokości niższej niż za 5-procentowy uszczerbek na zdrowiu.

OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCE PRAWO DO JEDNORAZOWEGO ODSZKODOWANIA

W myśl art. 10 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników [Ustawa... 1990] jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej nie przysługuje ubezpieczonemu, jeżeli: 1) spowodował wypadek umyślnie albo wskutek rażącego niedbalstwa lub 2) będąc w stanie nietrzeźwości lub będąc pod wpływem środków odurzających, substancji psychotropowych lub innych środków o podobnym działaniu, sam w znacznym stopniu przyczynił się do wypadku.

Umyślność oraz rażące niedbalstwo

W praktyce bardzo ciężko udowodnić rażące niedbalstwo pracownika, jeszcze trudniej umyślność. Jest to także spowodowane tym, że nie ma żadnej definicji wyjaśniającej te pojęcia. Dlatego przy ich interpretowaniu należy posiłkować się wyrokami sądów, również z zakresu prawa karnego, z którego wywodzą się pojęcia umyślności i rażącego niedbalstwa.

Jeżeli chodzi o pojęcie umyślności działania, ma ono miejsce wówczas, jeżeli poszkodowanemu można z całym przekonaniem przypisać zamiar nieprzestrzegania przepisów dotyczących ochrony życia i zdrowia w celu spowodowania wypadku (np. by otrzymać świadczenia z ubezpieczenia społecznego). W pojęciu winy umyślnej zawarty jest zawsze zamiar popełnienia czynu, a więc element świadomości sprawcy, a ponadto element jego woli skierowanej na popełnienie tego czynu („chce popełnić”) lub chociażby godzenia się na jego popełnienie – przy jednoczesnym przewidywaniu możliwości tego popełnienia⁵.

Innymi słowy, umyślność występuje wówczas, gdy sprawca wypadku ma zamiar doprowadzenia do wypadku i godzi się na jego skutki. Należy wyjaśnić przy okazji, że nieumyślność występuje wtedy, gdy poszkodowany nie miał zamiaru doprowadzenia do wypadku, ale mógł przewidzieć skutki swojego postępowania w zakresie nieprzestrzegania przepisów. W orzecznictwie sądowym przyjmuje się w sposób zgodny, że umyślność jest zachowaniem graniczącym z rażącym niedbalstwem, a zarazem takim, które daje podstawę do „szczególnie negatywnej oceny postępowania” pracownika. Powyższe rozumienie tego pojęcia zapoczątkował Trybunał Ubezpieczeń Społecznych, który w wyroku z dnia 20 września 1973 roku, wyjaśnił, że niedbalstwo pracownika, jako wyłączna przyczyna wypadku przy pracy, zwalnia zakład pracy od odpowiedzialności tylko wtedy, jeżeli miało charakter rażący, a więc graniczyło z umyślnością⁶.

Rażące niedbalstwo zachodzi wówczas, gdy nie jest niczym nadzwyczajnym przewidzenie przez pracownika „wypadkowych” skutków nieprzestrzegania przepisów bhp. Przy ocenianiu rażącego niedbalstwa trzeba brać pod uwagę możliwość przewidywania skutków przez przeciętnego pracownika, odpowiednio przeszkolonego w zakresie bhp w sprawach niewymagających dodatkowej wiedzy fachowej lub specjalizacji, uwzględniając osobowość poszkodowanego, wiek, doświadczenie

⁵ Wyrok SN z dnia 15 maja 2001 r., II UKN 392/00 OSNP z 2003 r., nr 2, poz. 46.

⁶ Wyrok Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 września 1973 r., III TO 84/73. PiZS 1975 r. nr 1, s. 74.

życiowe i zawodowe, wykształcenie oraz ogólny poziom intelektualny. Pokazuje to przykład sprawy rolnika, który doznał wypadku w 1993 roku. Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego decyzją z dnia 17 listopada 1993 roku odmówiła mu prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu stałego uszczerbku na zdrowiu, jakiego doznał w wskutek wypadku przy pracy rolniczej w dniu 30 lipca 1993 roku, wobec ustalenia, że wypadek został spowodowany z naruszeniem przepisów ochrony życia i zdrowia w sposób rażący. Według protokołu ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku przy pracy rolniczej poszkodowany odgarniał trawę z listwy niewyłączonej kosiarki. Skutkiem tego listwa ucięła mu opuszek palca wskazującego ręki lewej.

W odwołaniu złożonym do Sądu Wojewódzkiego – Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Olsztynie wnioskodawca domagał się przyznania jednorazowego odszkodowania. Sąd Wojewódzki uznał, że zachowania się wnioskodawcy nie można uznać za rażąco niedbałe, zwłaszcza gdy wziąć pod uwagę jego niski poziom umysłowy (wnioskodawca jest analfabetą) i zły stan zdrowia. Od tego wyroku Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego wniosła rewizję. Sąd Apelacyjny oddalił rewizję, argumentując: „W niniejszej sprawie należy podzielić pogląd Sądu Wojewódzkiego, że wnioskodawcy rażącego niedbalstwa przypisać nie można. Słusznie Sąd Wojewódzki dążył m.in. do ustalenia cech psychofizycznych poszkodowanego, które miały niewątpliwy wpływ na jego zdolność oceny sytuacji i możliwości przewidzenia skutków własnego działania. Gdyby nawet uznać za słuszne wywody rewizji, iż najbardziej prawdopodobny jest przebieg zdarzenia opisany w protokole powypadkowym, to wnioskodawcy można przypisać lekkomyślność, a w takim przypadku organ rentowy nie może skutecznie domagać się zwolnienia od obowiązku wypłaty odszkodowania” [Królik 2000].

Sąd Apelacyjny w Białymstoku w 1998 roku starał się zdefiniować określenie „rażące niedbalstwo”, stwierdzając, że pojęcie to nie jest równoznaczne ze „zwykłym niedbalstwem”, czyli takim zachowaniem pracownika, który przewiduje skutki swego działania (lub zaniechania), lecz spodziewa się, że ich uniknie, oraz gdy skutków tych nie przewiduje, chociaż może i powinien je przewidzieć⁷.

W tym miejscu przywołać należy przykład z 1997 roku. Wydział Świadczeń KRUS w decyzji z 21 maja 1997 roku odmówił Małgorzacie W. jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, zarzucając, że do wypadku doszło na skutek jej rażącego niedbalstwa. W uzasadnieniu organ rentowy podał, że ustawa wyłącza prawo do jednorazowego odszkodowania, jeżeli poszkodowany spowodował wypadek wskutek rażącego niedbalstwa, poszkodowana bowiem wyrokiem Sądu Rejonowego została uznana za winną nieumyślnego naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Sąd Wojewódzki ustalił, że poszkodowana jechała samochodem w celu zakupu dwóch worków paszy w firmie prywatnej i na skutek nieumyślnego naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym spowodowała wypadek, doznając urazu ciała. Sąd Wojewódzki w wyroku stwierdził, że ani Sąd Rejonowy w orzeczeniach, ani prokuratura w akcie oskarżenia, nie użyły określenia „rażące niedbalstwo”, wobec czego nie można przypisać go wnioskodawczyni. Uznał, że „...w zachowaniu się wnioskodawczyni można się dopatrzeć

⁷ Wyrok SA z dnia 29 października 1998 r., III AUa 510/98, OSA 1999, z. 7, poz. 88.

tylko elementów lekkomyślności i braku ostrożności, w żadnym jednak razie rażącego niedbalstwa”. Sąd uznał także za zbędne ustalenie stopnia przyczynienia się poszkodowanej, jako kierowcy, do zaistnienia wypadku, gdyż poszkodowanej nie udowodniono rażącego niedbalstwa, a nadto nie można przypisać jej wyłączności [Jaworska-Spicak 2000, s. 75–88].

Ocena niedbalstwa, jako rażącego, należy zawsze do sądu. Przy ocenie stopnia zaniedbania przez rolnika ostrożności w wykonywaniu pracy w gospodarstwie rolnym prowadzonym na własny rachunek, która wiąże się w czasie żniw i wykopków z przepracowaniem oraz presją ukończenia jej w terminie, należy uwzględnić stan swoistej bezradności rolnika w obliczu awarii maszyny⁸.

Trudności w ocenie, czy niedbalstwo, którego dopuścił się poszkodowany w wypadku przy pracy rolniczej, jest rażące, powoduje, że decyzje odmowne z tego powodu stanowiły ogólnie 1% wszystkich wydanych w 2011 roku przez Kasę decyzji. Wystąpiły województwa, w których nie odnotowano wypadku spowodowanego rażącym niedbalstwem (lubuskie i zachodniopomorskie). Natomiast w województwie warmińsko-mazurskim postępowanie powypadkowe dowiodło, że w 2,7% wypadków główną przyczyną zdarzenia było rażące niedbalstwo. Tabela 3 przedstawia wartości procentowe decyzji odmownych z powodu rażącego niedbalstwa z podziałem na województwa.

TABELA 3. Struktura procentowa decyzji odmownych wydanych z powodu rażącego niedbalstwa w 2011 roku (w decyzjach wydanych ogółem)

TABLE 3. The structure of the percentage of refusals issued due to gross negligence in 2011 (in the decisions taken in total)

Województwo	Wartość procentowa wszystkich wydanych decyzji w 2011 roku
Dolnośląskie	1,2
Kujawsko-pomorskie	1,3
Lubelskie	1,1
Lubuskie	0,0
Łódzkie	0,7
Małopolskie	1,2
Mazowieckie	1,2
Opolskie	0,2
Podkarpackie	0,6
Podlaskie	0,1
Pomorskie	0,8
Śląskie	1,8
Świętokrzyskie	0,9
Warmińsko-mazurskie	2,7
Wielkopolskie	1,1
Zachodniopomorskie	0,0
Ogółem	1,0

Źródło: Centrala KRUS.

⁸ Wyrok SN z dnia 18 maja 2010 r. I UK 335/09, Monitor Prawa Pracy 2010/11, s. 607 – 608.

NIETRZEŻWOŚĆ

Pierwszą przesłanką negatywną wymienioną w art. 10 ust. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników [Ustawa... 1990], która pozbawia prawa do jednorazowego odszkodowania, jest stan nietrzeźwości. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie zawiera definicji tego terminu. Dlatego należy odwołać się do ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi [Ustawa... 1982a]. Ustawa ta zawiera dwa określenia stanów, w którym w organizmie człowieka znajduje się alkohol, tj. stan po użyciu alkoholu i stan nietrzeźwości. Rozróżnienie to jest kluczowe dla potencjalnej odmowy wypłaty świadczenia. W myśl art. 46 ust. 2 wymienionej ustawy stan po użyciu alkoholu zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do stężenia we krwi od 0,2 do 0,5‰ alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu od 0,1 do 0,25 mg alkoholu w 1 dm³. Zgodnie zaś z art. 46 ust. 3 powyższej ustawy, stan nietrzeźwości zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do stężenia we krwi powyżej 0,5‰ alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu powyżej 0,25 mg alkoholu w 1 dm³ [Ustawa... 1982a]. Samo więc przebywanie pod wpływem alkoholu w czasie spowodowania wypadku przy pracy nie jest równoznaczne ze stanem nietrzeźwości. Możliwość pozbawienia pracownika prawa do świadczeń powypadkowych zależy od tego, czy pracownik w chwili wypadku był w stanie nietrzeźwości (wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 stycznia 1994 r.)⁹.

Podstawą do odmowy wypłaty świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego jest nie tylko stan nietrzeźwości pracownika, ale także jego znaczne przyczynienie się do powstania wypadku przy pracy. Może bowiem zdarzyć się sytuacja, że poszkodowany wprawdzie był nietrzeźwy, ale w żaden sposób nie przyczynił się do powstania wypadku. Przy czym istotne jest to, że ustawodawca nie zdefiniował w ogóle pojęcia „znaczne przyczynienie się”, pozostawiając to ocenie sądów. Wydaje się, że o znacznym stopniu przyczynienia się będzie można mówić wówczas, gdy okaże się, iż wśród wszystkich innych przyczyn wypadku zachowanie nietrzeźwego rolnika było głównym powodem zaistnienia wypadku.

Świadomość rolników dotycząca pozbawienia prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej powoduje, że w zasadzie nie zgłaszają oni wypadków, które spowodowane są działaniem alkoholu. Tylko 0,5% decyzji wydanych w 2011 roku przez Oddziały Regionalne KRUS w całym kraju stanowiły decyzje pozbawiające świadczenia z powodu nietrzeźwości. W każdym województwie odnotowano wypadki z tego powodu. Najmniej takich zdarzeń wystąpiło w województwie pomorskim, najwięcej w małopolskim. Szczegółowe zestawienie decyzji w 2011 roku przedstawia tabela 4.

⁹ Wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 stycznia 1994 r. III AUr 1070/93, PS – wkł. 1995, nr 3, poz. 23.

TABELA 4. Struktura procentowa decyzji odmownych wydanych z powodu nietrzeźwości w 2011 roku (w decyzjach ogółem)

TABLE 4. The structure of the percentage of refusals issued because of drunk driving in 2011 (in the decisions of total)

Województwo	Wartość procentowa wszystkich wydanych decyzji w 2011 roku
Dolnośląskie	0,8
Kujawsko-pomorskie	0,4
Lubelskie	0,5
Lubuskie	0,8
Łódzkie	0,5
Małopolskie	1,2
Mazowieckie	0,6
Opolskie	0,2
Podkarpackie	0,5
Podlaskie	0,7
Pomorskie	0,1
Śląskie	0,5
Świętokrzyskie	0,4
Warmińsko-mazurskie	0,2
Wielkopolskie	0,2
Zachodniopomorskie	0,3
Ogółem	0,5

Źródło: Centrala KRUS.

Środki odurzające, substancje psychotropowe lub inne środki o podobnym działaniu

Podobnie jak w przypadku nietrzeźwości, ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie definiuje środków odurzających, substancji psychotropowych lub innych środków o podobnym działaniu. Zgodnie z art. 4 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii [Ustawa... 2005], środkiem odurzającym jest każda substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, działająca na ośrodkowy układ nerwowy, określona w wykazie środków odurzających, stanowiącym załącznik nr 2 do ustawy. Natomiast substancją psychotropową jest każda substancja pochodzenia naturalnego (w tym grzyby halucynogenne) lub syntetycznego, działająca na ośrodkowy układ nerwowy, określona w wykazie substancji psychotropowych (załącznik nr 3 do ustawy). Celowo w zapisie ustawowym nie użyto terminu narkotyki, gdyż jest to tylko zwrot potoczny, nie jest kategorią prawną.

W przypadku tej kategorii używek, w przeciwieństwie do alkoholu, nie podano określonej ilości użytego środka, która pozbawia prawa do jednorazowego odszkodowania. Ten zapis w sposób bardziej restrykcyjny podchodzi do środków odurzających i substancji psychotropowych. Wprawdzie znany jest Wyrok Sądu Najwyższego z 7 lutego 2007 roku, który mówi, że „...stanem pod wpływem środka odurzającego jest taki stan, który wywołuje – w zakresie oddziaływania na ośrodkowy układ nerwowy, zwłaszcza zakłócenia czynności psychomotorycznych – takie same skutki jak spożycie alkoholu powodujące stan nietrzeźwości. Od tego stanu odróżnia się stan po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu, a więc i środka odurzającego, który w zakresie skutków jest równoważny stanowi

po użyciu alkoholu”¹⁰, jednak należy przyjąć, że każda stwierdzona ilość środka odurzającego lub substancji psychotropowej, która doprowadziła do zaistnienia wypadku, pozbawia prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej.

Dowód na zawartość alkoholu, substancji psychotropowej lub środka odurzającego

Zgodnie z art. 45 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników „...jeżeli zachodzi przypuszczenie, że poszkodowany w chwili wypadku był w stanie nietrzeźwym lub pod wpływem środków odurzających, substancji psychotropowych lub innych środków o podobnym działaniu, lekarz udzielający pierwszej pomocy kieruje poszkodowanego na badania niezbędne do ustalenia ich zawartości w organizmie. Poszkodowany jest obowiązany poddać się temu badaniu. Odmowa poddania się badaniu lub inne zachowanie uniemożliwiające jego przeprowadzenie powoduje pozbawienie prawa do świadczenia z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, chyba że poszkodowany udowodni, że miały miejsce przyczyny, które uniemożliwiły poddanie się temu badaniu. Koszty tego badania pokrywa Kasa” [Ustawa... 1990].

Cała odpowiedzialność za przeprowadzenie takiego badania spoczywa na lekarzu udzielającemu pierwszej pomocy medycznej i jest to jednocześnie pozostawione subiektywnej ocenie lekarza, który ocenia stan pacjenta i może przypuszczać, że uległ on wypadkowi przy pracy pod wpływem niedozwolonych używek.

W praktyce jednak rzadko się spotyka, by w dokumentacji medycznej był wynik badania na zawartość alkoholu lub środków odurzających. Nie oznacza to, że brak dowodu w postaci wyniku badania zamyka drogę do wydania decyzji odmawiającej prawa do jednorazowego odszkodowania. Znany jest wyrok Sądu Apelacyjnego, dotyczący wypadku rolnika z dnia 24 grudnia 1995 roku. Sąd Apelacyjny w wyroku argumentował, że „...wprawdzie brak jest dowodu z badania krwi wnioskodawcy w dniu wypadku, jednakże dostatecznym i wiarygodnym dowodem w niniejszej sprawie jest obserwacja lekarza dokonana w momencie przyjmowania poszkodowanego do szpitala. Poczynione obecnie uwagi wnioskodawcy nie noszą cech obiektywizmu, bowiem służyć mają uzyskaniu korzyści pieniężnej. Takiej cechy nie można przypisać lekarzowi przyjmującemu wnioskodawcę do szpitala. Kierował się on bezpośrednią obserwacją, wspartą wiedzą medyczną. Należy zatem uznać, że wnioskodawca w momencie przyjmowania go do szpitala był przytomny, sam oświadczył, że pił alkohol, a także, że lekarz z ust jego wyczuł silny zapach alkoholu. Wszystkie te przesłanki wskazują na bezzasadność roszczenia, bowiem w sytuacji, gdy brak jest jednoznacznego dowodu (badanie krwi), należy dać wiarę bezstronnym obserwacjom osoby fachowej w postaci lekarza przyjmującego pacjenta do szpitala” [Królik 2000].

Jeśli ubezpieczony rolnik w wyniku wypadku przy pracy rolniczej ponosi śmierć, a do jednorazowego odszkodowania są uprawnieni członkowie rodziny, to mimo wystąpienia okoliczności, o których mowa w art. 10 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu

¹⁰ Wyrok SN z dnia 7 lutego 2007 r., V KK 128/06, (Biuletyn Prawa Karnego, nr7/07 z 2007 r., s. 18–20).

społecznym rolników, uprawnieni do świadczenia członkowie rodziny nie są pozbawieni prawa jednorazowego odszkodowania.

TEZY I WNIOSKI

Jednorazowe odszkodowanie jest dla rolnika najważniejszym świadczeniem przysługującym z ubezpieczenia wypadkowego, gdyż wypłacane jest wyłącznie ze składek ubezpieczeniowych. O jego ważności decyduje także fakt pierwszeństwa w katalogu świadczeń wymienionych w art. 9 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Jednorazowe odszkodowanie powinno zapewnić całkowite pokrycie poniesionej szkody na skutek wypadku przy pracy rolniczej. Celem tego świadczenia jest dostarczanie poszkodowanemu środków finansowych, które mają stanowić swego rodzaju rekompensatę za poniesiony uszczerbek na zdrowiu.

Dlatego należy zastanowić się, czy nie powinno zostać wyodrębnione ubezpieczenie wypadkowe od ubezpieczeń w razie choroby i macierzyństwa. O odrębności ubezpieczenia wypadkowego decyduje zarówno zakres podmiotowy, przedmiotowy, jak i niejednorodny charakter świadczeń. Według prognoz w najbliższych latach Fundusz Składowy (z którego wypłacane jest jednorazowe odszkodowanie) nie będzie w stanie pokryć wydatków swoimi dochodami. Spowodowane jest to m.in. wzrostem wysokości świadczeń oraz zmniejszającą się liczbą ubezpieczonych w KRUS. Należy zatem rozważyć kwestie zamiany tego Funduszu w towarzystwo ubezpieczeniowe. Gdyby Fundusz Składowy stał się towarzystwem ubezpieczeniowym, to wówczas, oprócz ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego, mógłby prowadzić komercyjne ubezpieczenia upraw, budynków i zwierząt gospodarskich z dopłatami z budżetu państwa. Dzięki temu charakter Funduszu nie wykraczałby poza zakres działalności rolniczej i jednocześnie generowałby dochody. Taka perspektywa pozwoliłaby uniknąć zwiększania się deficytu w systemie ubezpieczeń społecznych rolników.

Innym rozwiązaniem, gwarantującym płynność finansową Funduszu Składowego i utrzymanie wysokości jednorazowego odszkodowania na poziomie zapewniającym „rzeczywiste pokrycie szkody”, jest zróżnicowanie wysokości składki na wyodrębnione ubezpieczenie wypadkowe rolników na wzór powszechnego ubezpieczenia pracowniczego. W systemie powszechnym ustalenie stopy procentowej składki na ubezpieczenie wypadkowe jest zależne m.in. od wskaźnika częstotliwości wypadków i kategorii ryzyka. Ubezpieczony rolnik, który nie dba o zachowanie zasad bhp w gospodarstwie i częściej ulega wypadkom, musiałby płacić wyższą składkę.

Reasumując, ustawodawcy powinni z jednej strony dążyć do zagwarantowania jak najlepszej ochrony rolnika w związku z uszczerbkiem z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, a z drugiej strony zapewnić lepszy sposób gospodarowania środkami pochodzącymi z Funduszu Składowego.

BIBLIOGRAFIA

Czachórski Z., Brzozowski A., Safjan M., Skowrońska-Bocian E., 2004: *Zobowiązania. Zarys Wykładu*. Warszawa.

- Czech B., 2006: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Red. K. Piasecki. Lexis Nexis, Warszawa.
- Jagła W., 2011a: *Użytki a prawo do jednorazowego odszkodowania*. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 41: 91–92.
- Jagła W., 2011b: *Wybrane problemy funkcjonowania systemu rolniczego*. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 41: 43.
- Jaworska-Spicak E., 2000: *Wypadek przy pracy rolniczej w świetle orzecznictwa sądowego*. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2 (6): 75–88.
- Jaworska-Spicak E., 2002a: *Postępowanie w sprawie o jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej*. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1: 100–113.
- Jaworska-Spicak E., 2002b: *Świadczenia z KRUS z tytułu wypadku przy pracy*. „Gazeta Top Agrar Polska” 1/08: 49–51.
- Jaworska-Spicak E., 2010: *Jednorazowe odszkodowanie dla członków rodziny rolnika*. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 36: 105–112.
- Królik I., 2000: *Postępowanie w sprawach o przyznanie świadczenia z tytułu ubezpieczenia wypadkowego*. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2 (6): 89–105.
- Michalski B., 2004: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117–221*. T. I: *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*. Red. A. Wąsek. C.H. Beck, Warszawa.
- Piasecki K., 2000: *Separacja w prawie polskim*. Lexis Nexis, Warszawa.
- Szpunar A., 1969: *Szkoda wyrządzona przed urodzeniem dziecka*. Tom XIII–XIV. *Studia Cywilistyczne*. PWN, Kraków.
- Wierzbowski B., 1981: *System zabezpieczenia społecznego rolników*. PWN, Toruń.

Wykaz aktów prawnych

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad orzekania o stałym lub długotrwałym uszczerbku na zdrowiu, trybu postępowania przy ustalaniu tego uszczerbku oraz postępowania o wypłatę jednorazowego odszkodowania. Dz.U. z 2002 r., nr 234 poz. 1974.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 5 lipca 2012 r. zmieniające rozporządzenie MRiRW z 16 maja 2007 r. w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego. Dz.U. z 12 lipca 2012 r. poz. 804.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dz.U. z 2012 r. poz. 788.
- Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Dz.U. z 1975 r., nr 20, poz. 105.
- Ustawa z dnia 17 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin. Dz.U. z 1977 r., nr 32, poz. 140.
- Ustawa z dnia 26 października 1982a r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jednolity) Dz.U. z 2007 r. nr 70, poz. 473 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1982b r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Dz.U. z 1982 r., nr 40, poz. 268.
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Dz.U. z 2008 r., nr 50, poz. 291.
- Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o społecznym ubezpieczeniu rolników oraz o zmianie niektórych ustaw. Dz.U. z 2004 r., nr 91, poz. 873.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii. Dz.U. z 2005 r., nr 179, poz. 1485 z późn. zm.

ONE-TIME COMPENSATION FOR ACCIDENTS AT WORK IN AGRICULTURE

Abstract. The aim of this paper is to present a single compensation, as the typical benefits enjoyed by an accident at work in agriculture. The article described the history of accident insurance for farmers in Poland. In this paper the current conditions of the acquisition of the rights for one-time compensation, and the circumstances which exclude the right to the benefit. Shortly characterized was the circle of beneficiaries. The author presents the conclusions of their own proposals for the Fund Component (with a one-time compensation is paid in respect of accidents at work in agriculture).

Key words: one-time compensation for accidents at work in agriculture, social accident insurance for farmers